

Konferencijos

Septintoji EASA konferencija Kopenhagoje

1989 metais įsteigtoji Europos socialinių antropologų asociacija (European Association of Social Anthropologists – EASA) yra visos Europos antropologų mokslinė draugija, kaip Amerikos antropologų asociacijos analogija ir alternatyva. Ji vienija apie tūkstantį socialinių ir kultūros antropologų beveik iš visų Europos (ir ne tik) šalių. Socialinė antropologija jos pavadinime apima socialinę ir kultūrinę antropologiją ir etnologiją, žodžiu, visokią nefizinę antropologiją, kaip kad ši mokslo sritis yra susiklosčiusi Europos kontinente. Kas dveji metai rengiamos EASA konferencijos yra didžiausi ir prestižiškiausi kontinento antropologų forumai.

Septintasis jų, kuris vadinosi: „Angažuojantis pasauliui: teoriniai, metodologiniai ir politiniai iššūkiai XXI amžiaus antropologijai“ (Engaging the World: Theoretical, Methodological and Political Challenges for the 21st Century Anthropology) vyko 2002 m. rugpjūčio 14–17 dienomis, sutraukė 650 dalyvių iš 43 šalių ir tapo išpūdingo masto kongresu. Daugiausia antropologų suvažiavo iš Europos antropologijos protėvynės – Didžiosios Britanijos, taip pat iš Vokietijos. Labai gausiai atstovauta konferencijos šeimininkų danų šalis. Kongreso darbas vyko net 58 sekcijose. Šis skaičius rodo, koks platus teminis šiuolaikinės sociokultūrinės antropologijos mokslininkų pasiskirstymas darbo barais, jau nekalbant apie metodikas ir problematikas. Naujai buvo pažvelgta į populiarumo neprarandančias identitetų, „savo“ ir „kito“, globalizacijos, kultūros paveldo studijas. Ypač aktualūs tapo korupcijos, skaidrumo politikos klausimai, aktyvaus dėmesio susilaukė įvairūs informacinių technologijų poveikio visuomenei tyrimai.

Kas lėmė tokį platų paradigmu horizontą? Tiesiog labai išsiplėtęs Europos antropologų studijų laukas, taip pat naujų teorinių požiūrių bei vis labiau susipinančių tyrinėjimo metodų įvairovė. Ne veltui konferencijos tikslas buvo „suprasti dialektinį ryšį tarp pasaulinio masto pokyčių ir antropologijos atsakymų į šiuos naujus XXI amžiaus iššūkius“. Nes šiuolaikinė antropologija priversta reaguoti į naujausius įvykius, reiškinius, praktikas, kaip antai – interneto vartotojų visuomenė, korupcija, komodifikacija, kolektyvinių identitetų paslankumas ir t. t., kurių analizė reikalauja metodologinių inovacijų ir politinio suinteresuotumo. Antropologija turi apibrėžti savo ribas, kad galėtų struktūruoti ir formuoti tiek teorinius interesus, tiek metodologines prieigas. Šia prasme konferencija buvo nelyginant kvietimas besikeičiančio pasaulio akivaizdoje permąstyti antropologines žinias metodo, etikos ir epistemologijos aspektais.

Jau pats pirmasis plenarinis posėdis „Inovacija ir kūrybingumo ribos“ (Innovation and the Limits of Creativity) ir jame skaityti pranešimai buvo nelyginant pirmieji atsakymų bandymai. Antai žymus Europos socialinis antropologas, beje, mūsų žurnalo redakcinės kolegijos narys Jonathan Friedman savo pranešime „Besikaitaliojanti antropologija ir naujasis tūkstantmetis: akademinis-struktūrinis prisitaikymas ir teorijų saulėlydis“ (Flexible Anthropology and the Millennium: Academic Structural Adjustment and the Decline of Theory) pabrėžė antropologijos suakademiškėjimą, nuintelektualėjimą ir netgi pasidavimą ideologijoms, ypač globalizmo ideologijai. Apskritai pažymėtina, kad autorius yra vienas iš pačių nuosekliausių globalizacijos perdėto sureikšmi-

nimo oponentų ir jo ilgametė polemika su globalizacijos analitikais, pvz., su Arjun Appadurai ar Ulf Hannerz yra išties įspūdinga. J. Friedman pasisako už klasikinę antropologijos distinkciją tarp teorijos ir empirijos kaip labai svarbią šiuolaikiniam mokslui. Nors Clifford Geertz teigė, kad galima etnografija be teorijos, tačiau dabar mes gyvename po Geertz'iniu laikotarpiu ir pripažįstame teorizavimo būtinumą. Savo pranešime prelegentas pabrėžė, kad antropologija visada buvo stipri savo dekonstruojančiuoju, iš naujo tyrinėjamąjį objektą peržiūrinčiuoju požiūriu. To reikėtų ir laikytis. Kitaip tariant, kad disciplina išliktų, ji turi būti autonomiškas pasaulio tyrinėjimo ir interpretavimo šaltinis, o ne susilieti su savo tyrinėjimo objektu, nes būtent taip ir atsitiktų, jei pasiduotume globalizuojančiam ir bet kokias ribas paplaunančiam globalizmo ideologijos srautui.

Kitame plenariniame posėdyje – „Iššūkis antropologiniam suinteresuotumui“ (The Challenge of Engagement) – pranešimą skaitė Miguel Vale de Almeida iš Lisabonos, keldamas klausimą apie antropologijos objektyvumą ir teigdamas, kad jį galėtume geriau pasiekti, jei subjektyvumas, reflektavimas ir politiniai pasirinkimai socialiniuose moksluose būtų pateikiami permatomesniu pavidalu. Antropologai gali būti įvairūs, bet visi jie yra piliečiai ir tampa diskusijos apie intelektualo vaidmenį visuomenėje bei jo/jos pilietinę atsakomybę neišvengiamais dalyviais, o postmodernūs, užtušuojantys, požiūriai neišlaiko kritikos. „Suinteresuotasis“ antropologas neturi teisės nusistatyti savo antropologijos pagal politinės dogmos kurpalį.

Tiesiogiai iš to išplaukė ir Thomas Hylland Erikseno (Oslo universitetas) pranešimas sekcijoje „Antropologai kaip visuomeniniai komentatoriai“ (Anthropologists as Public Commentators) apie antropologo, ne tik kaip piliečio, bet ir kaip mokslininko, vaidmenį viešajame visuome-

nės gyvenime. Jis pabrėžė, kad antropologo vaidmuo viešumoje yra ne tiktai jo atradimai, moksliniai rezultatai, bet ir galimybė pristatyti savo požiūrio būdus. Beje, T. H. Eriksenas turi didžiulę žiniasklaidos apžvalgininko patirtį. Ne syki jam yra tekę komentuoti Darvino evoliucijos teoriją, etninį fundamentalizmą, norvegų identitetą, Islamo kaip priešo įvaizdį, informacijos revoliuciją, taip pat multikultūralizmą, kultūrinę globalizaciją, naująsias biotechnologijas ir apskritai „žmogiškąją prigimtį“. Intelektualai, kurie paprastai šitokius klausimus komentuoja, yra ne antropologai, o biologai, istorikai, rašytojai. O antropologai turi „prigimtine“ antropologinio – kontekstinio bei kompleksinio matymo savybę, todėl jie negali aiškinti minėtų problemų supaprastintai, redukuojant jas į scientizmą, ekonominius dėsningumus, pozityvizmą ar šovinizmą.

Kito pranešėjo – C. W. Watsono (Kento universitetas) „Viešasis antropologijos vaidmuo Britanijoje“ (The Public Role of Anthropology in Britain) pranešime aiškinama, kad kontekstualusis (holistinis) žinojimas, o ne vien lauko tyrinėjimuose dalyvaujančiojo stebėjimo metodu įgytasis, yra antropologo privilegija. Antropologams svarbu išsivaduoti iš vis dar gajaus visuomenės požiūrio į juos štampos, kad antropologai – tai tie mokslininkai, kurie geriausiai gali pakomentuoti „atokias, beįnykstančias bendruomenes“, kitaip tariant, tai, kas egzotiška, neįprasta. Tokių antropologų įvaizdį sukūrė jos klasikai James George Frazer, Bronislaw Malinowski ir kt. Beje, prelegentas pabrėžė, kad antropologai savo kontekstualiosiomis išvalgomis per mažai naudojasi viešose diskusijose, ypač skandalingai per mažai, pvz., Britanijoje, kur jų tankis bene didžiausias Europoje. Tai nereiškia, kad jie galėtų duoti autoritetingus atsakymus į socialinius bei kultūrinius klausimus. Jie galėtų autoritetingai pasitarnauti mažiausiai trejopai: analizuodami aktualijas iš daugiakultūrio palyginimo perspektyvos; kvestionuo-

dami generalizacijos remdamiesi niuansuotais atskirų regionų ir kultūrų asmeniškai padarytais etnografiniais užfiksavimais; naudodamiesi išvystytais kultūriniais konceptais, potencialiai pritaikomais labai įvairiems kultūriniais fenomenams. Be to, antropologas gali pažvelgti į viešumoje aktualiausius klausimus iš retai kam žinomos perspektyvos.

Alcida Rita Ramos iš Brazilijos savo pranešime apie Brazilijos antropologų rūpesčius akcentavo antropologo darbo etiką. Antropologai vykdo tyrinėjimus „ne apie žmones ir ne tarp žmonių, o su žmonėmis“, teigė jis, todėl tai humanistinis, moralinis ir dialoginis darbas. Toks etinis įsigilinimas ir įsipareigojimas daro įtaką antropologinio tyrinėjimo tematikos pasirinkimui ir kelia teorinius interesus, kurių paprastai nebūna tradicinio profesionalo instrumentų dėžutėje.

Labai aktualiai antropologų profesinio angažavimosi klausimas buvo keliamas trečiame plenariniame „Jaunųjų mokslininkų forume“, kuriam vadovavo EASA sekretorius ir nenuilstantis renginių organizatorius Laszlo Kurti. Jis vadovavo diskusijoms apie tai, kaip lauko tyrinėtojo suinteresuotumas aktualiomis pasaulinėmis problemomis veikia jo lauko tyrinėjimus ir kaip toks suinteresuotumas atsiliepią tiek antropologijos teoriniams pamąstymams, tiek santykiui su pateikėjais. Į diskusiją įsitraukė Vokietijos antropologė Katharina Schramm. Ką tik grįžusi iš etnografinių tyrinėjimų Ganoje, ji pasidalijo savo karčia patirtimi, kaip jai buvo sunku tyrinėti vien dėl to, kad ji – baltaodė. Ne veltui viena pagrindinių šiuolaikinės britų antropologijos figūrų Merylyn Strathern pabrėžė, kad antropologai nuolat atsiduria tokiose situacijose, kaip minėtoji berlynietė, kai žmonės traktuoja kitus žmones nelyginant objektus, kaip Katarinos baltumas tapo objektu.

Cristina Grasseni iš Milano pabrėžė, kad svarbu atkreipti dėmesį į antropologijos praktikavimą ir neužmiršti fenomeno-

loginio požiūrio, nes per tai konstruojamos ir pasiekiamos reikšmės, o ne tik per kognityvines schemas ir modelius. Ji akcentavo pagrindinio antropologų taikomo lauko tyrinėjimų metodo – dalyvaujančiojo stebėjimo audiovizualumą, pabrėždama, kad objektyvistinis idealas slėptis už kameros arba dalyvauti nepastebimam lyg „musė ant sienos“ kaip mokslinių duomenų rinkimo būdas neišlaiko kritikos. Jos požiūriu, svarbiausia – patiriantis stebėjimas tiek apčiuopimo, tiek atpažinimo aspektais. Ji padarė išvadą, kad antropologas, etnografiškai tyrinėdamas savo pagrindiniu – dalyvaujančiojo stebėjimo metodu, išitraukia į savotišką praktikos fenomenologiją, kurioje abi tiek dalyvavimo, tiek stebėjimo grandys papildo viena kitą skirtingais požiūriais į tuos pačius žmones. Tiek dalyvavimas apsižiūrint (tai laikoma netgi svarbiau už stebėjimą, nes pastarajam daro esminę įtaką), tiek stebėjimas kaip išžiūrėjimas – pamatymas ir atpažinimas padeda antropologiškai suprasti žmonių gyvenimą.

Visiškai iš kitos pusės į antropologo darbą bandė pažiūrėti Steffen Jöhncke iš Kopenhagos. Jis teigė, kad ne lauko tyrimai ir ne dalyvaujančiojo stebėjimo metodika nulems disciplinos ateitį, o suinteresuotumas ir pajėgumas ištyrinėti procesus, per kuriuos žmonės save ir pasaulį įprasmina, kad ir kur jie būtų. Kitaip tariant, prelegentas pasisakė už teorinį disciplinos atsinaujinimą, už nesurašytos ir/arba niekada nebūsiiančios surašytos (ar kitaip užfiksuotos) kasdienės žmonių sąveikos įprasminimo tyrinėjimus. Juk antropologai jau seniai įrodė, kokie svarbūs šitokio įprasminimo aspektai glūdi „nesvarbiuose“ (rutiniškuose, utilitariniuose, trivialiuose) kasdieninio gyvenimo santykiuose ir sąveikose. Nors autorius nepasiūlė naujų teorijų, vis dėlto jo nužymėtas teorinio atsinaujinimo kelias atrodo vaisingas, griaunantis seną kaip pasaulis „kilnios intencijos“ šampą ir raginantis išskirti nepastebimas biurokratinių bei politinių

praktikų apraiškas kasdienybėje ir ypač detaliai išlukštenti jų kontekstą.

Iš minėtų 58 konferencijos sekcijų šių eilučių autoriams pavyko dalyvauti vos keliose. Iš jų ir pateiksime pluoštą išpūdžių.

Pirmiausia prelegentų gausa pasižymėjusi sekcija „Kultūrinio paveldo ateitis: kultūra kaip XXI amžiaus resursas“ (Heritage Futures: Culture as a Resource for the 21st Century), vadovaujama Ullrich Kockelis iš Bristolio ir Mairead Nic Craith iš Olsterio universitetų. Sekcijos darbui toną davė U. Kockelis, pabrėždamas itin plačią paveldo definicijos paletę, apimančią tiek tradicinės kultūros kategorijų (retrospektyvių konstrukcijų) kritiką, tiek „fragmentuotas istorines trajektorijas“, kuriomis sekdami individai „sureikškina savo praeitį ir lokalizuoja savo ateitį“. Europoje pridygo paveldo centrų, palaikančių vis ryškėjančią šiuolaikinio pasaulio tendenciją „atkurti praeities jausmą“ (recovery of a sense of the past), kai ne tik istoriniai pasakojimai, bet ir kolektyviniai identitetai konstruojami retrospektyviai. Tai išvirsta į ištisą industriją, kur paveldas tampa vienu metu ir preke, ir resursu. Atskiros žmonių grupės pradeda varžytis tarpusavy dėl tam tikros paveldo versijos, kaip neva tik „jų“ resurso. Žodžiu, U. Kockelis pabrėžė, kad viena yra šnekėti apie paveldą *per se*, jo prigimtį ir visai kas kita – dalytis patirtimi, kaip jis empiriškai „išrandamas“ ar pervertinamas. Ar preke tapęs paveldas iš viso turės „ateities rinką“? Kokį vaidmenį vaidins antropologai? Kokia reikšmė bus teikiama praeičiai tuose Europos regionuose, kur kultūros paveldas tebėra pagrindinis atskaitos taškas nacionaliniams identitetams bei priklausomybės tam tikrai teritorijai jausmui tarpti, taip pat reikšminga priemonė kuriant darbo vietas ir gaušinant įplaukas į biudžetą?

Anna Bohlin iš Geteborgo, Švedijos, savo pranešime „Kai konfliktai tampa paveldu: žemės gražinimas Pietų Afrikoje“ pritarė U. Kockeliui kritikuodama esencia-

listinį paveldo supratimą (kai praeitis suprantama kaip bendra, stabili ir priešinga fragmentuotai, nestabiliai dabarčiai), bandydama įrodyti, kad atodaira į „paveldą“ gali išryškinti ir labai nemalonią, konfliktišką praeitį. Pavyzdžiui, Pietų Afrikoje, vykdant restitucijos politiką, šiuo metu vyksta viešas „paveldo“ pervertinimas, išvietintos bendruomenės skatinamos pasitelkti savo lokalines istorijas, kad gautų kompensacijas už prarastą žemę. Tuo būdu „paveldo“ vaidmuo tampa prieštaringas. Tai politinis resursas nacionalinei valstybei kurti, antra vertus, socialinis, kultūrinis ir ekonominis resursas vietinėms bendruomenėms įsitvirtinti.

Ian Fairweather iš Mančesterio savo pranešime apie lokalinio identiteto konstravimo ir paveldo santykį, pasitelkdamas pavyzdžių iš Namibijos, parodė, kaip paveldas naudojamas politiniams tikslams, bandant jį nacionalizuoti, t. y. sunivelijuojant dalį kai kurių lokaliųjų grupių kolektyvinės praeities, pastarąją laikant visos nacijos kultūriniu paveldu ir kartu ją visą „nurašant“ kaip „čiabuvių“ kultūrą, t. y. nesuteikiant tam atskiros kultūrinio statuso ir gimstančioje nacijoje neigiant subnacionalinių ir lokaliųjų kultūrų tapatybes. Tuo tarpu lokalinės bendruomenės paprastai yra visiškai pajėgios pasinaudoti savo „paveldu“ kaip politine aktualija ir per tai vykdyti lokalinio identiteto politiką, darant pareiškimus apie lokalinį savitumą ar siekiant autonomijos, o ne virstant „gyvais“ muziejiniiais eksponatais kultūros turistų akyse.

Paveldo kaip manipuliacijų objekto bei istorijos kaip bendro paveldo kūrimo peripetijas gvildeno Danijos antropologė Birthe Hansen. Atlikusi etnografinius tyrinėjimus Pietų Afrikoje, ji teigė, kad naujoji demokratinė Pietų Afrikos Respublikos vyriausybė, siekdama užgydyti istorinę nelygybę, kilusią iš rasinės segregacijos, ėmėsi „simbolinių reparacijų“. Nebaltieji įtraukiami į istoriją statant naujus paminklus, įvedant naujas šventes. Tačiau įvy-

kių eiga rodo, kad manipuluojant paveldu kaip nacionaline priemone, skatinančia vienybę ir integraciją tarp įvairių Pietų Afrikos bendruomenių ir grupių, jis kartu kuria kitoniškumo/atiskirumo sampratą bei kultūrinį skirtingumą. Kitaip ir būti negali, juk apartheidas nors yra bendra praeitis, tačiau paliko labai skirtingus pėdsakus skirtingoms žmonių grupėms, todėl, pavyzdžiui, bandant kartu įtvirtinti kovos prieš apartheidą atminimo šventes, nėra lengva susitarti dėl bendro paveldo. B. Hansen pranešimas sukėlė daug diskusijų, kuriose buvo išsakyta mintis, kad paveldas yra šiuolaikinio pasaulio valiuta ir kad tik turintys teisę jį vadinti savastimi gauna priėjimą prie kultūrinių resursų ir prie praeities „suvartojimo“. Taip paveldas tampa visų pirma ekonomine ir tik po to – politine kategorija.

Per tradiciją į paveldą pabandė pažvelgti Gabriela Apraki iš Graikijos, pasiremdama etnografinė medžiaga iš Centrinės Graikijos, bei kanadietė Heather Gill-Robinson. Jos parodė, kaip tradicija tampa preke, o paveldas – komercija. Šiame kontekste H. Gill-Robinson akcentavo antropologų vaidmenį paveldo ir kultūros privatizavimo akivaizdoje. Antropologija labai nukentėjo nuo iššūkių, reikalavusių spręsti paveldo autentiškumo klausimą. Prelegentė kategoriškai pareiškė, kad autentiškumas neegzistuoja *per se*, tai visada yra klausimas kam? kuriam tikslui? kodėl mums to reikia? Iš to čia kyla tokios kategorijos kaip kultūra, paveldas, tradicija. Ar jos laikomos vertybinėmis kategorijomis, priklauso nuo socialinio konteksto. Antai pastebima, kad šiandien tradicija juda link „autorinių teisių“ vertybinio domeno, kuriame jau seniai tūno „autentiškumas“.

Vytis Čiubrinskas savo pranešime „Transnacionalinis lietuviškasis paveldas: konkuruojantys įvaizdžiai ir konstruktai“ (Transnational Lithuanian Heritage: Imagined, Constructed and Contested) pabandė parodyti, kaip lietuviškasis kultūrinis

paveldas figūruoja diasporoje. Pasiremdamas etnografiniais tyrinėjimais JAV, jis pateikė įvairių „lietuviškos kultūros“ modelių pavyzdžių, rodančių, kaip pastarieji padėjo skirtingų išėivijos bangų ir kartų emigrantams sąveikti etniškai identifikuoti, ir kokie skirtingi buvo ir yra tų identifikacijų kultūrinio paveldo turiniai. Įvairių imigrantų bangų ir kartų palikuonys varžosi tarpusavyje dėl „tikrojo lietuvių“ turinio ir savaip išivaizduoja bei konstruoja lietuviškumą kaip tradiciją ir kaip paveldą. Po pranešimo kilusioje diskusijoje buvo akcentuojamas galių pasiskirstymas dėl manipuliavimo paveldu, keliant klausimą, ar motininė šalis (šiuo atveju Lietuva) bei diaspora (JAV lietuvių bendruomenės) kontroliuoja paveldą ir kiek tai daro. Atkreiptas dėmesys į tai, kad reikia tyrinėti, kaip skleidžiasi repatriantų įvaizdžiai apie nacionalinį ir kultūrinį paveldą, tiek tarp repatriantų, tiek sąveikaujant su vietiniais gyventojais.

Sekcijoje „Modernus oralumas: nūdienos multimedijos antropologinės perspektyvos“ (Modern Orality: Anthropological Perspectives on the Multimedia Present) vyko gyva ir įdomi diskusija. Medijos teoretikų aiškinimu, mes gyvename „antrojo oralumo amžiuje“: žmonių komunikacija vyksta per vaizdus, poelgius, muziką, kalbą ir per rašytinius tekstus, kurie visuomenėje jau praranda privilegijuotas pozicijas. Naują „multimedijos bendravimo areną“ veikia naujos technologijos – radijas, televizija, mobilieji telefonai, asmeniniai kompiuteriai ir internetas, Ingo W. Schröderio žodžiais, apibrėžiančios naują bendravimo kultūrą. Nauja kultūra skverbiasi į įvairias socialines sferas, tiesa, skirtingai. Kinta identitetų sąvokos, įprastos ir tradicinės visuomenės vertybės, naujos problemos išnyra visuomenėms. Kyla klausimai, ar iš tiesų mes išengėme į „antrojo oralumo“ amžių? Koks šiuolaikinės komunikacijos socialinis vaidmuo?

Antropologiniais tyrinėjimais buvo pristatomos „tradicijos“ politizavimo aktua-

lijos Šiaurės Amerikos indėnų bendruomenėse. Savo pranešime I. Schröderis įrodinėjo, kad „tradicijos“ perteikimas yra labai šiuolaikiška strategija derybose dėl lokalių galios ryšių nacionalinės ir globalios visuomenės sferose. Andreas Hemmingas padarė pranešimą apie albanų folkloro „oralią aktualizaciją“. Buvo pabrėžta medijos jėga reklamuoti vieną „istorijos“ ar „tradicijos“ versiją; Kathinka Frøystad aptarė laikraščių poveikį Šiaurės Indijos miestiečiams. Andreas Ackermannas aptarė itin savitą diasporą – internetu konstruojamus Yezis kurdų etno-religinės grupės identitetus. Kiti prelegentai gvildeno naujus transnacionalinius ryšius tarp šeimų, žmonių ir institutų; vizualinės antropologijos aktualijas ir naujas galimybes. Stéphane Voell atskleidė, kaip Albanijos interneto kavinės tarsi demokratijos, „modernumo“, „vakarietiško“ simboliai įsilieja į visuomenės diasporas, globalius tinklus.

Vida Savoniakaitė skaitė pranešimą „Multimedijos kalba, nauji socialiniai ryšiai ir vertybės“ (Multimedia Language, New Social Relations and Values), kuris iškėlė klausytojams netikėtai daug klausimų apie visuomenės kultūros antropologijos, istorijos tyrimų reikalingumą, technologinį determinizmą ir autorių teises, Lietuvos interneto vartotojų problemas ir pomėgius. Socialinių antropologų tyrimų patirtys vertė ne vieną susimąstyti, ką gera visuomenei gali suteikti „medija“.

* * *

Aptarę vos kelių plenarinių posėdžių bei poros sekcijų darbą tikimės parodę, kad konferencija buvo išties milžiniškas savo pranešimų gausa ir idėjų įvairove, išpūdingas savo diskusijų dvasia ir švelniu besibaigiančios Kopenhagos vasaros dvelksmu forumas.

Vytis Čiubrinskas, Vida Savoniakaitė

SIEF liaudies religijos komisijos IV simpoziumas Edinburge

2002 m. rugsėjo 4–8 d. Edinburge (Škotijoje) įvyko ketvirtasis Tarptautinės etnologijos ir folkloro draugijos (SIEF) liaudies religijos komisijos simpoziumas „Socialinė lytis ir karta“ (Gender and Generation). Liaudies religijos komisija buvo įkurta 1989 m. SIEF kongrese Norvegijoje. Komisijos simpoziumus nutarta rengti kas treji metai. Pirmasis įvyko 1993 m. Švedijoje, antrasis Portugalijoje 1996, trečiasis Vengrijoje 1999 m. (didžioji dalis šiuose simpoziumuose skaitytų pranešimų išleisti atskirais leidiniais). Komisijai vadovauja žinomas vengrų etnologas, liaudies religijos specialistas daktaras Gabor Barna. Edinburgo susitikime dalyvavo komisijos įkūrėjai Nils-Arvid Bringeus iš Lundo, Ar-

ne Bugge Amundsen iš Oslo, Maria Santa Montez iš Oeiras (Portugalija) ir kiti. Tai nėra gausi komisija, jos darbe dalyvauja keliasdešimt mokslininkų. Edinburge susirinko 14 Europos šalių etnologai, antropologai, folkloristai, religijotyrininkai ir nuolatinis dalyvis iš JAV – Leonard Primiano. Ruošiantis Edinburgo simpoziumui orientuotasi į 25 pranešimus, todėl siekta ne tik temų, bet ir valstybių atstovavimo įvairovės. Tačiau simpoziumo baigiamajame posėdyje buvo konstatuota, jog dalis didžiųjų Europos valstybių (Europos tyrinėtojai buvo nutarta apsiriboti ir ateityje) tokių kaip Prancūzija, Ispanija, Italija ir ypač Rytų Europos šalys, neįtrauktos į aktyvią komisijos veiklą. Iš dalyvių sąrašo

matyti, kad, be Didžiosios Britanijos mokslininkų kaip šeimininkų, gana svarus Skandinavijos mokslininkų indėlis. Ketvirtajame besidominčių liaudies religijos klausimais mokslininkų sambūryje, be Lietuvos atstovo, į programą buvo įtrauktas, bet neatvyko, estų mokslininkas.

Vienas iš esminių simpoziumo tikslų buvo siekimas atskleisti vyro ir moters vaidmenis ir veiklos ypatybes religinėje aplinkoje, nustatyti, kas išlieka pastovaus ir kaip keičiasi religinis kartų patyrimas, taip pat kiti klausimai. Reikia pažymėti, kad, komisijos supratimu, liaudies religijos traktuotė gana plati. Pagal pranešimus, į šią sąvoką įeina ne tik su plačiausiai atstovaujamos krikščioniškomis religijomis susiję liaudiškojo pamaldumo klausimai. Išgirdome pranešimus apie naujų religinių judėjimų veiklą, įdomias liaudies religijos raiškos formas. Tai buvo škoto Steve Sutcliffe atlikta kontroversinio religinio sąjūdžio „Naujasis amžius“ (New Age) geneologinė analizė ir Mančesterio mokslininkės Anne Rowbotton asmeniniu patyrimu ir lauko tyrimais pagrįstas pasakojimas apie Karalienės Motinos garbinimą anglų pasaulietinėje religijoje (civil religion).

Simpoziumo bazė buvo Edinburgo universiteto Škotų studijų mokykla, įkurta 1951 m., todėl vietinė jo organizatorė, šios mokyklos direktorė dr. Margaret A. Mackay, nepastebimai, tačiau tvirtai dirigavo konstruktyviai ir kolegiskai simpoziumo bei kasdienio vakarinio neformalaus bendravimo eigai. Į simpoziumą susirinko dauguma nuolat komisijos veikloje dalyvaujančių mokslininkų, užtat po kiekvieno 20 minučių (ir daugiau) truncančio pranešimo prasidėdavo dalykiškos ir emocingos diskusijos. Tai leido nedidelis pranešėjų skaičius ir suskirstyta į devynias sesijas darbotvarkė. Penktoji sesija persikėlė į Glazgo Religinio gyvenimo ir meno muziejų. Turinio požiūriu sesijos nedaug kuo skyrėsi, nors antai aštuntosios pranešimuose vyravo šventųjų moterų, ra-

ganų, raganų teismų, kerėjimo temos. Nors pagrindinė simpoziumo tema turinio atžvilgiu gana imli ir pasireiškianti įvairiose liaudies religijos srityse, bet jo leitmotyvas buvo konkrečių klausimų nagrinėjimas be specialiai parengtų teorinio ir metodologinio pobūdžio pranešimų.

Simpoziumo pradžioje, po komisijos pirmininko Gabor Barn'os išanginio pasisakymo, kuriame istoriškai buvo nušviestos komisijos veiklos gairės, ir vietinės organizatorės dr. Margaret Mackay sveikinimo, pirmąją sesiją pradėjo Irina Sedakova iš Maskvos. Ji aptarė praktinius vardų suteikimo naujagimiams Rusijoje, Ukrainoje ir Bulgarijoje klausimus. Šis liaudies religijos požiūriu ypač svarbus, suartinantis religinius ir socialinius aspektus veiksmas šiuolaikinėje visuomenėje nutolsta nuo savo ištakų. Visuomeniniai ir politiniai procesai daro įtaką vardams (pvz., Putinas pas ukrainiečius ar Perestroika pas bulgarus). Įdomus buvo Olivos Wiebelfanderl iš Jenos pranešimas apie kasdieniame Rytų Vokietijos gyvenime pasireiškiančią religijos įtaką skirtingų kartų žmonėms. Artimas Vokietijai buvo iš Graco (Austrija) Romanos Geyer (kartu su Gabriele Ponisch) pranešimas, kuriame buvo paliesti religijos ir bažnyčios įtakos jaunimo identiteto konceptų paieškoms klausimai. Posovietinės Europos religinę situaciją nušvietė Juraj Buzalka iš Bratislavos, parengęs kartu su Zuzana Benuskova pranešimą apie katalikų ir protestantų santykių tarp skirtingų kartų žmonių padėtį Slovakijoje, be kita ko, paliesdamas šiuolaikiniame religiniame gyvenime išryškėjančią jo feminizavimo tendenciją. Temiška artima moterų ir religinės tradicijos tarp Pakarpatės vengrų kalvinistų analizė, atlikta Imolos Kullos iš Budapešto. Antroje sesijoje buvo perskaitytas J. Mardosos pranešimas apie vyrus ir moteris religiniame kaimo gyvenime XX a. pirmosios pusės Lietuvoje. Akcentuotas šio gyvenimo ryšys su socialiniais ir ūkiniais vaidmenimis, kurie šeimoje ir kaimo bendruomenėje

tekdamo vyrams ir moterims, paliestas senelių vaidmuo religiniame jaunimo auklėjime. Nesileisdamas į visų pranešimų apibūdinimą norėčiau išskirti Anders Gustavsson iš Oslo gausiai iliustruotą pranešimą apie norvegų ir švedų antkapinių paminklų gedulo simbolius, atskleidžiančius to laiko mintis ir idėjas, taip pat simbolių ryšį su realiuoju žmogaus gyvenimu (antai meškeriootojo antkapyje iškaltas žuvis gaudymas, grybautojo – kupstelis voveraičių). Pastoviai komisijos veikloje dalyvaujantis religijotyrininkas iš JAV Leonard Primiano skaitė pranešimą apie Niufaudlende prieš keletą metų mirusią seserį Ann Ameen, kuri siuvinėtuose vilnoniuose kilimėliuose bibline tematika naiviojo meno išraiškos priemonėmis atskleidė originalų Dievo supratimą.

Įprasta, kad baigiamajame posėdyje, apibendrinant bent kokios konferencijos rezultatus, pažymimas vaisingas jos darbas. Tačiau Edinburgo susitikimo pabaigoje iš komisijos vadovų išgirsta tokia tradicinė frazė simpoziumo dalyviams neatrodė formali ar perdėta. Tai buvo bendraminčių susibūrimas, o ne konferencija-mitingas, kai dalis migruojančių tarp sekcijų klausytojų abejingai išklauso iš tribūnos sklindantį tekstą. Salėje nuolat buvo visi simpoziumo dalyviai ir diskusijos, pokalbiai dvelkė solidžiu suinteresuotumu ir geranoriškumu, nes kiekvienas pranešimas dalyviams buvo įdomus. Todėl neliks be dėmesio išleisti atskira knyga pranešimai. Simpoziumo pabaigoje buvo aptartos liaudies religijos tyrinėjimų perspektyvos, numatyta 2005 metais vyksiančio simpoziumo tema ir susitikimo Vokietijoje vieta.

Jonas Mardosa

Konferencija „Etninė kultūra: tradicijos ir inovacijos“

2002 m. lapkričio 7–8 d. Vytauto Didžiojo universitete įvyko tarptautinė konferencija „Etninė kultūra: tradicijos ir inovacijos“. Ją suorganizavo VDU Etnologijos ir folkloristikos katedra ir Etnologijos ir folkloro tyrimo centras. Konferencija buvo skirta Etnologijos ir folkloristikos katedros dešimtmečiui paminėti.

Konferencijoje dalyvavo mokslininkai iš Suomijos, Estijos, Latvijos, Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos, Lenkijos, Bulgarijos, Vokietijos, Portugalijos, Kanados ir Lietuvos. Buvo perskaityti 88 pranešimai.

Plenarinio posėdžio pranešimai išsiskyrė temų įvairove. Apie tai byloja jų pavadinimai: „Kultūros antropologija ir kultūros istorija“ (Andrzej Mencwel), „Baltų ir slavų etninė muzika: kaimynystės ar bendros kilmės liekana?“ (Romualdas Apanavi-

čius), „Tautinių mažumų identiteto pasikeitimas nepriklausomoje Latvijoje“ (Ilga Apine), „Etninio mentaliteto aspektai ir kultūrinis skirtingumas“ (Michailina Šibajeva), „Pasakų klasifikavimo varijavimas“ (Bronislava Kerbelytė).

Kiti konferencijos dalyviai pranešimus skaitė sekcijose. Sekcijoje „Folkloro tyrinėjimai“ daugiausia gvildentos tautosakinės kūrybos bei etninės muzikos problemos. Vienokiu ar kitokiu aspektu pranešimuose kalbėta apie visas tautosakos rūšis. Nemaža dėmesio skirta dainuojamajai tautosakai, ypač – liaudies dainoms. Rimantas Balsys aiškino, kokie yra Mažosios Lietuvos dainų sandaros bruožai, Bronė Stundžienė aptarė lietuvių dainų emocinę skalę, Vita Ivanauskaitė atkreipė dėmesį į karinių-istorinių dainų gyvavimą nūdien,

Gražina Kazlauskienė kalbėjo apie būties suvokimą tradicinėse dainose. Neužmirštos ir raudos – Aušra Žičkienė supažindino su muzikine lietuvių raudų struktūra. Pasakojamąją tautosaką nagrinėję pranešėjai išryškino analizuojamų žanrų struktūros ir semantikos specifiką. Isabel Cardigos Reis lygino juoko kūrimo būdus pasakoje ir anekdote, Irina Toumarkina pasakos tekste siekė išskirti semantikos formalizacijos principą, Irina Koval-Fučylo ieškojo bendrų struktūrinių elementų lietuvių, lenkų ir ukrainiečių pasakose, Radvilė Racėnaitė demonstravo struktūrinės-semantinės analizės privalumus išskiriant pasakų žanrus, Jūratė Šlekonytė analizavo vieną melų pasakų tipą, Christine Shojaei Kawan gretino literatūrinius ir folklorinius naratyvus. Smulkiajai tautosakai buvo skirti du pranešimai, ir, pažymėtina, jog abu – apie užkalbėjimus (Marija Zavjalova, Vladimiras Klyaus). Laimos Anglickienės pranešime apie kitataučių vaizdavimą folklore operuota įvairių tautosakos rūšių medžiaga. Muzikologiniai pranešimai temų požiūriu buvo labai įvairūs. Rūta Žarskienė kalbėjo apie skaičiavimo pirštais liekanas instrumentiniame muzikavime, Jūratė Petrikaitė aptarė žydų muzikinį folklorą Lietuvoje ir kaimyninėse valstybėse, Danutė Petrauskaitė atskleidė lietuvių etnomuzikologinės minties raidą JAV, Danutė Kalavinskaitė ryškino kompozitoriaus F. Bajoro folklorines kūrybos ypatybes, Gintaras Balčiūnas supažindino su akademinių kūrinių akordeonui specifiniais tyrimais. Dalis šios sekcijos pranešimų vienaip ar kitaip buvo susiję su vidurinių bei aukštųjų mokyklų problemomis. Rūta Stankuvienė atkreipė dėmesį į etninio ugdymo aktualijas vidurinėje mokykloje, Maja Brėdė dalijosi savo darbo su kitataučiais etnografinių studijų klasėse patirtimi, Larisa Pavlovskaja ir Gita Girnius kalbėjo, kaip etninės frazemos padeda studentams suprasti kitos tautos kultūrą, Irina Lika supažindino su viena iš naujesnių dėstyimo aukštojoje mokykloje

metodikų. Prie pastarosios pranešimų grupės prisišliejo ir Asijos Kovtun „Rusų akademinės minties integracija į Lietuvos universiteto humanitarinę tradiciją“.

Sekcijos „Šiuolaikinės kultūros tyrinėjimai“ pranešimai temų požiūriu buvo patys įvairiausi. Anita Stašulane ir Irina Polesčuk samprotavo apie kultūros sąvoką. Aptarti įvairūs moderniosios kultūros reiškiniai. Egidija Ramanauskaitė analizavo subkultūros fenomeną, Renata Gražytė ir Aušra Kairaitytė bendrame pranešime atskleidė baikerių bendruomenės kultūrinę saviraišką, Asta Venskienė aiškino, kaip moderniojoje kultūroje suvokiami lyčių vaidmenys, Romanas Chymkowski atkreipė dėmesį į kultūros tyrinėjimus panaudojant asmens dokumentus, Ingrida Kramina pasakojo apie etninę saviexpressiją tarpkultūrinės kompetencijos kontekste. Būta pranešimų, susijusių su lingvistika. Spalvų reikšmių etnosemantiką šiuolaikinėje prancūzų kalboje atskleidė Olegas Beliajevas, apie vaizdinės kalbos tyrimus kultūriniuose kontekstuose kalbėjo Aija Druvaskalnė-Urdzė, o Grzegorz Godlewski pristatė žodžio antropologiją kaip naują kultūrinių tyrimų paradigmą. Kita dalis pranešimų vienaip ar kitaip siejosi su literatūra. Aurelija Dagilytė aiškino, kas vienija fantasy literatūrą, mitologiją ir virtualią bendruomenę, Elina Naujokaitienė, analizuodama A. Nykos-Niliūno poeziją, ieškojo etnologijos ir semiotikos sąlyčių, Vineta Trumsinia kalbėjo apie istorinės asmenybės interpretaciją istoriniame-biografiniame romane. Pille Runnel ir Zuzanna Grębecka skaitė pranešimus apie šiuolaikinę žiniasklaidą. Gvildentos ir senųjų tradicijų kaitos šiuolaikiniame gyvenime problemos. Apie dabarties žmogaus santykius su magija pasakojo Dovilė Kulakauskienė, apie persirengimo papročio transformacijas – Arūnas Vaicekuskas. Violeta Tumasonienė ryškino etninės-instrumentinės muzikos principus lietuvių avangardinėje muzikoje, Vladas Stauskas išsakė susirūpinimą dėl medinės architektūros iš-

saugojimo Lietuvos nacionaliniuose parkuose. Šioje sekcijoje buvo perskaityti ir tokie pranešimai: Tomaszo Rakowskio „Skurdo antropologija“, Riinos Reinvelt „Nuo rusų į imigrantus, nuo imigrantų į...? Rusai estų spaudimo gniaužtuose 1990-aisiais“, Rudytės Rinkevičos „Nacionalinis identitetas: formavimosi problemos Latvijos kultūroje pereinant iš XX į XXI a.“

Didžioji dauguma trečiosios sekcijos „Etninis identitetas ir etninė raiška“ pranešimų buvo skirta tautinio tapatumo klausimams. Nemažai kalbėta apie kultūrų sąlyčius. Pekka Hakamies pateikė pranešimą „Nauja kultūra naujose teritorijose: Isthmus ir Ladogos karelai pokario metais“, Jaroslavas Rokickis nagrinėjo euroamerikiečių multietninio sąmoningumo problemą, Irina Machouskaja pasakojo apie baltiškąjį substratą tradicinėse baltarusių gimtųjų apeigose, Tatjana Šrader aiškino, kokią įtaką prekybiniai kontaktai turėjo rusų ir norvegų kultūrų sąveikai, Joana Vastokas, lygindama lietuvių ir airių didžiuosius kryžius, svarstė apie protoindoeuropiečių ikonografiją. Nemažai šioje sekcijoje kalbėta apie tautines bei religines mažumas. Marekas Gawęckis pasakojo apie Kazachstano lenkus, Jevgenija Miceva – apie Bulgarijos armėnus, Nora Vilmanė – apie Brazilijos latvius, Kaija Heikkinen apie rusų-suomių imigrantus Suomijoje, Irina Romanova – apie bolševikų politiką tautinių mažumų atžvilgiu tarpukario Baltarusijoje. Sentikių identiteto problemos keltos Jekaterinos Anastasovos ir Oleksandro Prigarino pranešimuose. Atkreiptas dėmesys į etninius stereotipus (Dalia Senvaitytė, Petras Kalnias). Apie et-

ninio identiteto apraiškas kalboje, liaudies etikete, mišrios šeimos santykiuose ir kitose gyvenimo sferose kalbėjo Valentina Kalinina, Andželika Lapinskienė, Pihla Vuorinen, Marija Zavjalova, Jelena Perechvalskaja-Milkova, Irina Malygina. Būta ir specifiškesnio pobūdžio pranešimų. Antai Małgorzata Litwinowicz susistemino S. Daukanto samprotavimus apie lietuvių kilmę, Virginija Apanavičienė kalbėjo apie Europos kompozitorių etninės savimonės formavimąsi, Rasa Račiūnaitė aptarė totemizmo relikthus gyvenimo ciklo papročiuose.

Ketvirtojoje sekcijoje „Etninės kultūros tyrinėjimai“ daugiausia kalbėta apie materialinę kultūrą ir liaudies meną. Su kalvytės amato raidos tendencijomis supažindino Andrius Šarmavičius. Ilona Kazlauskienė, Dalia Taylor ir Vytautas Milašius drauge pateikė lietuviškų audinių ornamentikos analizę. Apie ant audinio tapytus baltarusių kilimus pasakojo Oksana Kovrik, apie projektą „Senosios pirštinių mezgimo tradicijos Latgaloje, Latvijoje“ kalbėjo Eridiana Olechnovič. Daina Gibietė supažindino su etnografiniais elementais šiuolaikiniame kostiume, Povilas Mataitis aptarė lietuvių folklorinio teatro spektaklių turinį ir idėjas. Du pranešimai buvo skirti mažiau tirtiems papročiams. Jonas Mardosa gvildeno vardinių ištakų ir tradicijų kaitos Lietuvoje klausimus, Alfonsas Motuzas kalbėjo apie Lietuvos Kalvarijų Kryžiaus kelių apeiginius papročius. Būta ir istoriografinio pobūdžio pranešimų (Vacys Milius, Marcinas Niemojewskis).

Didelę dalį konferencijos pranešimų rengiamasi publikuoti atskiru leidiniu.

Grazina Skabeikytė-Kazlauskienė